

مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای
سال دوم، شماره هشتم، بهار ۱۳۹۰
دریافت: ۱۳۸۹/۶/۲۴ - پذیرش: ۱۳۸۹/۱۲/۱۲
صص ۱۹-۳۸

تحلیلی بر گونه شناسی پارک‌های شهری استان آذربایجان شرقی با استفاده از مدل تحلیلی گرانز

رسول قربانی: دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تبریز، ایران*
محمدرضا پورمحمدی: استاد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تبریز، ایران
مجید بهشتی‌روی: دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تبریز، ایران

چکیده

در سال‌های اخیر افزایش سریع جمعیت شهری و شهرنشینی، موجب افزایش تراکم مسکن و فشردگی فضاهای شهری و در نتیجه هویدایی نیاز بیشتر به هوای سالم و محیط سالم شده است و در شرایط رشد فزاینده بیماری‌های روحی و روانی، افزایش استرس و توسعه آلودگی‌های شهری، توجه و نیاز شهروندان به مکان‌های با طراوت سبز و تفرجگاهی توسعه یافته است. در چنین شرایطی، لزوم تحقیق، پرده‌گشایی و تحلیل وضعیت کاربری‌های سبز شهری، هرچه بیشتر مطرح می‌گردد. هدف این تحقیق، بررسی و تحلیل سیر تحول تاریخی ایجاد پارک و فضاهای تفرجگاهی در شهرهای استان آذربایجان شرقی در طی سده اخیر با استفاده از مدل تحلیلی "گرانز" است تا بیانگر تفاوت‌ها و مشابهت‌هایی بین اندیشه‌های تئوریک و اقدامات اجرایی در مقوله فضای سبز در شهرداری‌ها باشد. روش مورد استفاده در تحقیق روش مقایسه‌ای-تحلیلی است و بخش عمده اطلاعات مورد نیاز تحقیق از طریق تکمیل پرسشنامه ویژه تحقیق به دست آمده و بخش دیگری نیز با استفاده از آمارهای موجود و کتابخانه‌ای حاصل شده است. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد: در نگرش شهرداری‌ها و مشاوران تهیه‌کننده طرح‌های شهری، به انواع فضاهای سبز شهری تفاوت‌های زیادی وجود دارد و این امر با اندازه جمعیتی و طبقه شهری در ارتباط بوده است. همچنین، مشابهت‌هایی در الگوی ترکیب پارک‌های شهری در ایران و جهان با توجه به مدل "گرانز" مشاهده نمی‌گردد و با توجه به موفقیت نسبتاً ناچیز طرح‌های توسعه شهری در ایجاد فضاهای سبز شهری، با تحقق ۲۶/۸٪ پیشنهاد‌های طرح‌ها، لزوم تلاش بیشتر در ایجاد فضاهای سبز شهری، خصوصاً ایجاد پارک‌هایی از نوع اول و پنجم مدل "گرانز" به عنوان بهترین راه کار، مطرح است.

واژه‌های کلیدی: فضای سبز، شهرهای آذربایجان شرقی، بررسی تحلیلی، مدل گرانز

۱- مقدمه

۱-۱- طرح مسأله

نقش و اهمیت فضای سبز در زندگی شهری، موضوعی است که محققان شهری بیش از هر چیز دیگر در شهرها و شهرسازی معاصر به آن توجه محققین شهری قرار گرفته است و کاربست اندیشه‌های تئوریک آنها در مدیریت‌های اجرایی شهری، موجب گردیده است که در بسیاری از نقاط شهری جهان، معضلات ناشی از تمرکز جمعیت، صنایع و آلودگی‌های زیست - محیطی تبعی آنها تعدیل یابد و شهرها به مکان‌هایی مناسب برای زندگی، کار، تفریح و آموزش مبدل گردند.

لذا اینک فضاهای سبز به عنوان جزئی اساسی، از بافت شهرها و نیز بخش مهمی از خدمات شهری مورد نیاز جامعه شهری، ضرورت یافته است و باید از نظر کمی و کیفی، متناسب با حجم فیزیکی شهر (ساختمان‌ها، خیابان‌ها و جاده‌ها) و نیازهای جامعه (از لحاظ روانی، گذران اوقات فراغت و بهداشتی) با توجه به شرایط اکولوژیک شهر و روند گسترش آتی آن توسعه یابد، تا بتواند به عنوان فضاهای سبز فعال، بازدهی مورد نیاز را به صورت مستمر داشته باشد.

۱-۲- اهمیت و ضرورت تحقیق

با توجه به گسترش سریع شهرنشینی در کشور در دهه‌های اخیر و توأمانی این امر با کاهش سطوح باغ‌ها، مزارع و حیات‌های سبز شهری، به کاهش چشمگیر سرمایه‌های سبز شهری منجر و پارک‌های شهری به شکل کنونی به عنوان اصلی‌ترین عنصر فضای

سبز شهرهای کشور مطرح می‌گردند؛ عناصری که خواسته یا ناخواسته می‌خواهند جای خالی فضاهای سبز پیشین را پر کنند.

لذا توسعه تحقیقات بنیادین و کاربردی در بررسی نقش و اثر این عناصر جدید در شهرهای ایران ضروری بوده، این مقاله در صدد است، چگونگی ترکیب انواع پارک‌های شهری احداث شده را در گستره استان آذربایجان شرقی، مورد بحث و بررسی قرار دهد و توجه مسؤولان امر را به تأثیر متفاوت هر یک از آنها در بهبود فرایند ارتقای کیفیت شهری جلب نماید.

در این راستا، با واشکافی وضعیت موجود، نیاز به فضاهای متنوع سبز مشخص تر گردیده، برنامه ریزی فضاهای سبز شهری در چارچوب یک طرح و برنامه مدون، برای پاسخگویی به نیازهای متنوع، برای دوره‌های زمانی متفاوت، ضرورت بیشتری می‌یابد.

۱-۳- اهداف پژوهش

هدف کلان تحقیق، گونه شناسی پارک‌ها و فضاهای تفرجگاهی شهری استان آذربایجان شرقی و بررسی سیر تحول تاریخی آن در طی صدسال اخیر، با استفاده از مدل تحلیلی "گرانز"^۱ بوده، اهداف جزئی، تعیین چگونگی ترکیب پارک‌های شهری ایجاد شده، مشخص نمودن سهم هر یک از پارک‌ها از نظر تعداد و مساحت و مقایسه نمودن میزان تغییرات در وضعیت پارک‌های شهری استان با تغییرات اتفاق افتاده در جهان است.

¹ Galen Granz, Associate Professor of Sociology in Architecture at the University of California, Berkeley

۱-۴- پیشینه پژوهش

در کشور ما با ورود اندیشه های تئوریک جدید در زمینه فضای سبز شهری، اقدامات اجرایی متعددی توسط شهرداری های کشور در طی یکصد سال گذشته، در اجرای طرح های توسعه شهری و یا غیر آن، صورت پذیرفته است، واما، علی رغم گستردگی حجم عملیات اجرایی در ساخت پارک ها، به ندرت تحقیقات بنیادین و کاربردی از سوی دستگاه های اجرایی متولی و مؤسسات آموزشی و تحقیقی صورت پذیرفته است.

از این رو، این تحقیق در استمرار فعالیت های اجرایی و پژوهشی قبلی و با احساس وجود مشکل جدی در این زمینه، می کوشد با بررسی فاصله اندیشه های تئوریک تا اجرا، در عرصه فضاهای سبز شهرهای استان آذربایجان شرقی بر اساس مدل تحلیلی "گرانز"، راه حل هایی برای مشکل و مسأله صورت بندی شده، ارائه نماید، تا با بهره مندی شهرهای استان از نتایج تحقیق، بتوان تحولی در دیدگاه متولیان امر "فضای سبز شهری" ایجاد و حرکت ها را به سوی طراحی و اجرای شهرهایی با ابعاد سبز بیشتر و ایجاد "محیط زیست سالم شهری و انسانی" هدایت نمود.

۱-۵- سؤال ها و فرضیه ها

پرسش اساسی در تحقیق: بیان رابطه بین اندیشه های تئوریک و اقدامات اجرایی در کاربری فضای سبز شهری در شهرهای کشورهای توسعه یافته و بررسی همین رابطه در شهرهای کشور است و اینکه آیا فاصله قابل توجهی میان اندیشه های تئوریک و اقدامات اجرایی در شهرهای کشورمان وجود دارد یا خیر؟ آیا رابطه معنی داری بین فراوانی پارک های

احداثی در شهرهای کشورهای توسعه یافته، با فراوانی پارک های احداثی در شهرهای استان وجود دارد؟ و اینکه آیا طرح های توسعه شهری و سرانه های فضای سبز، اثر چشمگیری در ایجاد و شکل گیری فضاهای سبز شهری داشته اند؟ در همین راستا، فرضیه های زیر مطرح است:

۱-۵-۱- نگرش شهرها نسبت به انواع مختلف فضای سبز، متفاوت بوده است.

۱-۵-۲- نوع نگرش شهرهای استان، با اندازه جمعیتی و طبقه شهری آنها، ارتباط دارد.

۱-۵-۳- الگوی ترکیب پارک ها در ایران و جهان، مشابه نیست.

۱-۵-۴- طرح های توسعه شهری، نتوانسته اند نقشی در ایجاد فضاهای سبز شهری ایفا کنند.

۱-۶- روش تحقیق

در این تحقیق کوشش می شود با توجه به نبود تحقیقات استراتژیک در خصوص فضاهای سبز شهری کشور و محدود بودن مطالعات به تحقیقات موردی در خصوص برخی از کلانشهرها و بی اعتنایی در بررسی وضعیت عمومی فضاهای سبز شهرها، با بررسی وضعیت فضاهای سبز شهرهای استان آذربایجان شرقی، با نمونه ای در سطح بیش از ۵۰٪ شهرها و با استفاده از مدل تحلیلی "گرانز"، تحلیل صحیحی از وضعیت فضاهای سبز شهری شهرهای کشور ارائه شود. بنابراین، با تکمیل پرسشنامه ای جامع، برای شهرهای نمونه، به طور اسنادی و میدانی، اطلاعات جمع آوری و وضعیت کمی و کیفی پارک ها و تفرجگاه های شهری، با توجه به زمان احداث، موقعیت، مساحت و امکانات مشخص و در نهایت،

پذیرفته است. ماتریس اطلاعات طرح تحقیقی، شامل ماتریسی در ابعاد 10×30 بوده که پس از محاسبات اولیه، ماتریس خبی دو ۳ تنظیم و محاسبه ضریب همبستگی متغیرها انجام پذیرفته است.

۲- مفاهیم، دیدگاه‌ها و مبانی نظری

۲-۱- مروری بر اندیشه‌ها و نظریات مربوط به فضاهای سبز در شهرسازی جدید

در مروری بر اندیشه‌ها و نظریات مربوط به فضاهای سبز در شهرسازی ۴ جدید، سه الگو و دیدگاه در اندیشه‌های جدید به چشم می‌خورد. دیدگاه مربوط به "شهرسازان ترقی‌گرا"، دیدگاه مربوط به "شهرسازان فرهنگ‌گرا" و دیدگاه مربوط به "شهرسازان طبیعت‌گرا" که با تفاوت‌هایی در نگرش به فضاهای سبز شهری در طی یکصد سال اخیر به شکل‌گیری و ایجاد گونه‌هایی خاص از پارک‌ها و فضاهای سبز در شهرها منجر گردیده است. به اختصار می‌توان این دیدگاه‌ها را به شرح آتی تصویر نمود:

۲-۱-۱- فضاهای سبز از دیدگاه "شهرسازان ترقی‌گرا"

از منظر و نگاه "تونی گارنیه" ۵ در طراحی شهر صنعتی (۱۹۰۴)، شهرسازان به تأمین نور، تهویه و فضای سبز برای شهروندان مکلف می‌گردند. "به نظر او شهر باید به سان یک باغ ملی بزرگ باشد" (اوستروفسکی، ۱۳۷۱: ۴۹). از منظر و نگاه "منشور آتن ۶" و "لوکوربوزیه ۷"، کاربری فضای

با بهره‌گیری از روش‌های تحلیل آماری، تجزیه و تحلیل می‌گردد.

۷-۱- معرفی متغیرها و شاخص‌های تحقیق

متغیرهای تحقیق، مشخصه‌های جمعیتی شهرهای استان، مشخصه‌های فضاهای سبز شهری، شامل: تعداد شهر، جمعیت شهر، تعداد و نوع پارک، مساحت و اندازه پارک، امکانات و تجهیزات، سال ایجاد، سرانه پارک عمومی و تفرجگاهی پیشنهادی مشاوران، سرانه پارک عمومی و تفرجگاه‌های شهری در وضعیت موجود، درصد تحقق پیشنهادهای مشاوران و فراوانی انواع پارک‌ها و تفرجگاه‌های احداثی است.

۸-۱- محدوده و قلمرو پژوهش

جامعه آماری تحقیق، نقاط شهری استان آذربایجان شرقی است که در برگیرنده ۵ درصد از جمعیت شهری کشور و متشکل از ۵۷ شهر است که از مجموعه نقاط شهری مذکور، با نمونه‌گیری غیر احتمالی قضاوتی ۳۰ شهر انتخاب شده است. از مجموع ۵۷ شهر استان آذربایجان شرقی که در سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵ دارای ۲۴۰۲۵۳۹ نفر جمعیت بوده‌اند، جامعه آماری تحقیق، با ۲۱۵۵۳۷۲ نفر جمعیت، از پوشش ۹۰٪ جمعیت نقاط شهری استان برخوردار بوده است.

اطلاعات جمع‌آوری شده از ۳۰ شهر، در قالب پرسشنامه فضای سبز شهری، پس از کنترل دستی، در محیط نرم‌افزار ۲ وارد شده و پس از پردازش و تحلیل اطلاعات، محاسبات آماری و تهیه نمودارها صورت

۳ - X2 ماتریس آزمون خبی دو یا مجذورکا یا کای اسکوتر

4 Urbanism

5 Tony Garnier

6 The Athens Charter. With Anintrod

7 Le Corbusier : Charles-Eduard Jeanerette-Gris

2 Microsoft Office Excel 2007

می گردد که در آن برخوردهای اجتماعی انجام می شود و باغ سازی، به همراه دوری جستن از "سبک بین الملل"، اصل تلفیق و ترکیب کاربری ها در محیط های شهری و خلق محیط های چند منظوره، توجه به مسیرهای پیاده رو و پیاده راه ها، "قابلیت دسترسی برای همگان"، خوانایی شهر و بهره گیری از نشانه های طبیعی از نکات عمده الگوی شهرسازی فرهنگ گراست. لذا اندیشه های مرتبط با سبز نمودن فضاهای شهری، اعم از میدین و خیابان ها حاصل تفکرات شهرسازان فرهنگ گراست.

۲-۱-۳- فضاهای سبز از دیدگاه شهرسازان

طبیعت گرا

انگاره های جریان شهر ستیزی آمریکایی در قرن بیستم، در الگویی جدید تبلور پیدا می کند. الگویی که با بازگشت به دامن طبیعت به مفهوم مکتب شیکاگو نزدیک می شود و اکولوژی شهری را مطرح می کند.

لوئیس مامفورد ۸۵ با هدف سالم سازی محیط شهری، مفهوم نظم ارگانیک در شهر را مطرح می کند (پاکزاد، ۱۳۸۶: ۴۰۲) و با گسترش ایده رایت در خصوص "شهر متوازن"، محور فکری و الگوی شهرسازی طبیعت گرا را توسعه می کنند. این امر از دهه ۱۹۵۰ به بعد، موجب پیدایش "احزاب سبز" در اروپای غربی و شروع تحرکاتی در سالم سازی محیط های شهری گردید. تأکید او بر ساخت باغ شهرها و انگاره جدید ایجاد "منطقه ای متوازن" به جای "شهر متوازن" است. منطقه متوازن مامفورد، به تعبیری شهر گسترده در محدوده منطقه است که تجلی ارگانیک زندگی اجتماعی در توازن زیست - محیطی با

سبز به عنوان یکی از ارکان شهرسازی تعریف و بر وظیفه مندی مدیران شهری در حداکثر توجه به آن و ایجاد رابطه ای صحیح، بین حجم ساخته شده و فضای سبز و آزاد، به عنوان تنها فرمولی که می تواند مسأله سکونت را حل نماید، تأکید می گردد.

"منشور آتن"، همچنین بر طبقه بندی ساعات فراغت در سه طبقه روزانه، هفتگی و سالانه تأکید نموده، به وجود آوردن فضای سبز را به ترتیب در اطراف خانه، منطقه و کشور مورد تأکید قرار می دهد. "لوکوربوزیه" از ضرورت ایجاد هزاران فرصت، برای فعالیت سالم و پرورش مفید ساکنان شهر، در منطقه ای که شهر را احاطه نموده (ماده ۳۸)، در قالب فضاهای گذران اوقات فراغت در عناصر طبیعی موجود در منطقه اعم از کوه و رودخانه و دره و دریاچه و ... مشروط به تأمین حمل و نقل عمومی و تضمین دسترسی ایمن، تضمین دسترسی به آب آشامیدنی و مواد غذایی (مواد ۳۹ و ۴۰)، سخن می گوید.

تأکیدات "منشور آتن"، مهمترین نقش را در توسعه فضاهای سبز شهرهای جهان ایفا می نماید و به صراحت پیش بینی محیط های مناسب برای تفریح کردن در حیطة وظایف شهرسازان تعریف می گردد (ماده ۸۹) (فلامکی، ۱۳۵۵: ۱۱۰-۱۷۱). لذا در عمل "سبک بین المللی پارک سازی" از اندیشه های "شهرسازان ترقی گرا" متولد می گردد.

۲-۱-۲- فضاهای سبز از دیدگاه "شهرسازان فرهنگ گرا"

در شهرسازی فرهنگ گرا، "فضای شهری" مطرح می گردد و سیالیت فضای شهری (انعطاف پذیری). در این الگو، خیابان به عنوان ستون فقرات شهر محسوب

و ایجاد تنوع در فضاهای سبز نهایتاً به لزوم تعریف دسته بندی های جدیدی از فضاهای سبز شهری انجامید.

۲-۲- تبیین مدل تحلیلی گرانز

در سال ۱۹۸۲ "گرانز"۹، استاد معماری دانشگاه برکلی کالیفرنیا در کتاب "اصول طراحی پارک ۱۰" تغییرات پارک های شهری در طی ۱۵۰ سال اخیر (نیمه دوم قرن ۱۹ میلادی تا پایان قرن ۲۰ میلادی) را با چهار ایده و دیدگاه بیان می نماید (3- Granz, 1982: 5). وی معتقد است: ارزیابی مجدد برخی از ایده های پارک سازی، ما را از طراحی مدل های مخالف طبیعت و فرهنگ به سوی مدل هایی می کشاند که بشر را به عنوان جزئی از اکولوژی می داند. در طرح های حرفه ای این جهت فکری جدید باعث شده تا دید جدیدی به "توسعه پایدار" و "طراحی بومی" باز شود (بطهای، www.manzar.ws/360.aspx).

وی با ارائه مدلی، سیر تحول تاریخی پارک ها و فضاهای سبز شهری در جهان را بررسی و الگویی مشخص برای سنجش میزان تأثیر پذیری شهرها از جریانهای مختلف شهرسازی معاصر در ایجاد فضاهای سبز شهری ارائه نموده است.

گرانز در مدل تحلیل تاریخی خود از پارک های شهری، اثر تقاضاهای جدید فراغتی شهروندان، نظریه های جدید مدیریت شهری و نظریه های جدید شهرسازی را مؤثر در زایش نسل و شکل جدید پارک

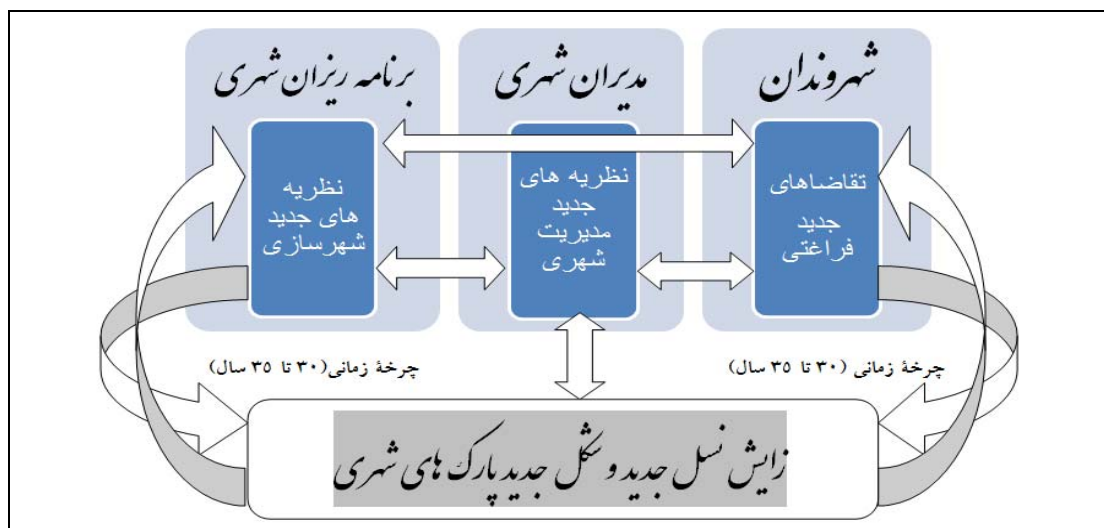
شهرهای کوچک و بزرگ، در بستری مملو از فضاهای سبز و باز شهری است.

در استمرار این الگوی فکری، در دو دهه گذشته "توسعه پایدار شهری را با مفاهیمی مثل (شهر سبز)، (بوم شهر)، (شهر قابل زندگی)، (شهر چاره جو) و (شهر محیطی) نام می برند" (شکوئی، ۱۳۸۲: ۲۶۸).

به تعبیری کامل، شهرسازان جدید نیز فارغ از الگوهای متفاوت شهرسازی خود، در طرح های خود جایگاه ویژه ای برای فضاهای سبز و باز قائل می گردند، اما بر خلاف پیش شهرسازان، در الگوهای شهرسازان جدید، فضای سبز صرفاً برای برآورد نمودن هدف کاهش آلودگی هوا و رفع نیاز جامعه کارگری نیست، بلکه اهداف دیگر اجتماعی، رفاهی، زیبایی شناسانه و... نیز مد نظر است. لذا ابعاد پارک ها کوچکتر شده، "مکان ظهور فضای سبز تنها پارک ها را در بر نمی گیرد، بلکه باغ ها، باغچه های خصوصی، نوار سبز حاشیه شهرها و حتی خیابان ها و گورستان ها را نیز شامل می گردد" (مهندسین مشاور ده شهر، ۱۳۷۹: ۴۹) و حرکت ها به سمت پخشایش فضای سبز در سطوح شهری آغاز می گردد.

لذا در جمع بندی استفاده از نظریات شهرسازان معاصر با یا بدون لحاظ مقتضیات بومی در شهرها می توان این گونه بیان نمود: که تجسم کالبدی نظریات هر مجموعه از شهرسازان معاصر در شهرها، به پیدایی شکل یا اشکال جدیدتری از فضاهای سبز، چون پارک های متناسب با سطوح مختلف شهری در سلسله مراتب شهری، پارک های تفریحی و نیز ایجاد سطوح متفاوت فضاهای باز شهری، کمربندهای سبز، کمان های سبز، شبکه های سبز و نیز اکوپارک ها منجر شد

های شهری مؤثر می داند. شکل شماره (۱)، بیان گرافیکی مدل گرانز را نشان می دهد:

شکل شماره ۱- مدل گرانز و تحلیل تغییرات پارک ها در ۱۵۰ سال اخیر، مأخذ: مطالعات نظری نگارندگان

پارک ها مشکلاتی را برای طراحان پارک های شهری ایجاد کردند؛ از جمله این مشکلات موضوع دسترسی به این پارک ها بود. لذا قشر کارگر نمی توانستند از آن ها بهره جویند. در نتیجه، در طراحی پارک های شهری جدید سعی شد تا مکان یابی به صورتی انجام پذیرد که اقشار کارگری نیز بتوانند از آن ها استفاده کنند.

۲-۲-۲- پارک های تجدیدنظر شده (۱۹۳۰-۱۹۰۰ میلادی):

این نوع پارک ها، "پارک های شهری منظم" و کوچک با طرح های متقارن بودند. آنها تصویری از طبیعت و حومه شهر را به نمایش گذاشته، دارای فضاهای اجتماعی برای بزرگسالان و فضاهای بازی برای کودکان بودند. ویژگی دیگر این پارک ها، داشتن فضاهای سرپوشیده برای تماشاگران، باشگاه و انجمن هایی برای کارگران بود.

گرانز در مدل خود پارکها را محصول زمان دانسته، معتقد است که تولد هر نوع پارک در یک مقطع زمانی خاص با هدف های متغیر اجتماعی و در پاسخ به نیاز های شهروندان بوده است. بر اساس این مدل پارکها، از نظر سیر تحول بینش طراحی به پنج نوع به شرح زیر تقسیم می شوند که هر نوع با توجه به شرایط زمانی خاص خود دارای ویژگی های بارزی است.

۲-۲-۱- تفرجگاه ها و گردشگاه ها (۱۸۹۰-۱۸۵۰ میلادی):

ایده طراحی پارک های خطی درازی را که در لبه شهر کشیده شده است، به فردریک لاالمستد ۱۲ نسبت می دهند. این پارک ها ایده هایی روستایی را نشان می دهند و بناهای آن ها به صورت فرعی و تحت تاثیر طراحی منظر است. هدف این نوع پارک ها شبیه سازی طبیعت بوده، اما نه طبیعتی وحشی. این گونه

در دهه ۱۹۹۰، سازمان‌های حفاظت از محیط زیست قادر شدند فکر جدید تنوع زیستی را در برگیرند و اشاعه دهند. خروجی این تفکر پس از انتشار نتایج همایش زمین (۱۹۹۲) و کنوانسیون تنوع ژنتیک به مقبولیت فزاینده حفاظت طبیعت شهری، توجه به طبیعت غیر اهلی داخل شهرها و زیستگاه‌های حیوانات غیر اهلی شهرها مانند کبوترهای وحشی، موش قهوه‌ای، گنجشک‌ها، سنجاب‌ها منجر می‌گردد.

لذا بیشتر پارک‌هایی که در دهه ۱۹۹۰ ساخته شدند، دارای ویژگی‌های از جمله: کاربرد گیاهان بومی، ذخیره سازی و کنترل سیلاب‌ها و حفظ منابع طبیعی، پیوستگی زیرساخت‌ها با تکنولوژی‌های مناسب، حفظ و نگهداری چرخه حیات زیست، نظارت بر چرخه حفظ و نگهداری حیات وحش و گیاهان بومی بودند (Granz & Boland, 2003: 22-23).

این گونه از پارک‌های طبیعی یا اکو پارک‌ها، زیست بوم‌هایی بودند که می‌توانستند در هر جایی باشند و به هر شکل، سایز و اندازه‌ای ساخته شوند. می‌توانستند دارای هندسه‌ای مستقیم الخط، منحنی وار یا موافق با طبیعت باشند. اجزای فضای بیرونی را به نحوی به هم مرتبط و متصل کنند تا شبکه‌ای قابل فهم برای موجودات زنده و سیستم‌های طبیعی فراهم شود. سیلاب‌ها، روان آب‌ها و آب‌های حاصل از نزولات جوی جمع‌آوری، ذخیره و تصفیه شوند تا در پارک به صورت جریانی یا برکه‌ای استفاده شوند. به این طریق، گیاهان آب دوست، زندگی جانوران و

۲-۲-۳- پارک‌های دارای امکانات تفریحی و سرگرمی ۱۴ (۱۹۵۰-۱۹۳۰ میلادی):
این نوع پارک‌ها تحت تأثیر دیدگاه‌های شهرسازان جدید در راستای ایجاد فضاهای فراغتی و پیش‌بینی محیط‌های مناسب برای تفریح و سرگرمی، ایجاد می‌گردند. طراحی اولین نمونه از این پارک‌ها را به رابرت موزس نسبت داده‌اند. در این نوع از پارک‌ها، فضاهای خدماتی-تفریحی شهر در نظر گرفته می‌شود.

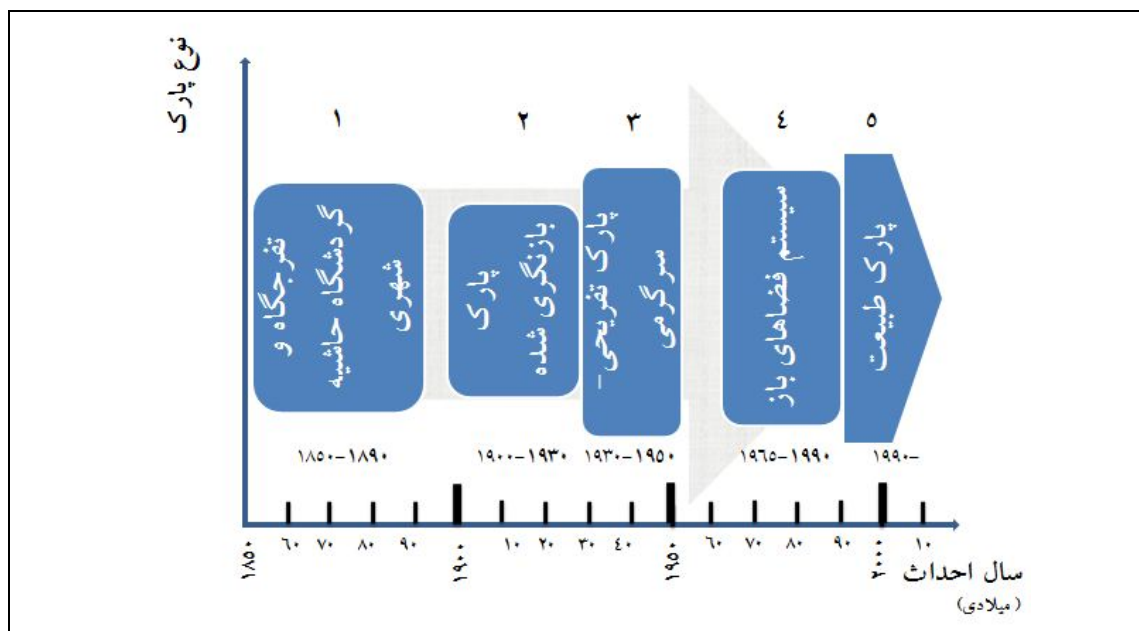
۲-۲-۴- سیستم فضاهای باز و پارک آزاد ۱۵ (۱۹۹۰-۱۹۶۵ میلادی):
طراحان این پارک‌ها معتقد بودند که فضاهای تفریحی در هر جایی می‌توانند ایجاد گردند. در خیابان، بالای سقف‌ها، لبه آب‌راه‌ها، طول خطوط راه آهن، میدانی قدیمی و... در پی این تغییرات، پارک‌ها به صورت فضاهایی با شبکه‌ای غیر متجانس، خدماتی-عمومی و با امکانات مشارکتی در آمدند.

مطالعات تکمیلی بعدی و خصوصاً نتایج برگزاری سمینار علمی در "دانشگاه برکلی کالیفرنیا" با شعار "پارک‌های پایدار" نشان داد که با گذشت بیست سال از ارائه مدل اولیه گرانز، تغییر قابل ملاحظه‌ای در اساس فلسفی، اهداف ایدئولوژیک و چگونگی برنامه‌ریزی و طراحی پارک‌ها رخ داده است و نوع جدیدی از پارک با نام "پارک طبیعت" به مدل مذکور افزوده می‌گردد (Granz & Boland, 2004: 20).

۲-۲-۵- پارک‌های طبیعت ۱۶ (از ۱۹۹۱ میلادی به بعد):

در پارک، حالتی از شادمانی را ایجاد نمایند (ر.ک. بطهای، ۱۳۸۶).

همچنین زندگی حیوانات دوزیستی چون قورباغه را تأمین کرده، فواره ها، آبشارها و استخر های آب نیز

شکل شماره ۲- پنج فرم پارک شهری در مدل گرانز، مأخذ: مطالعات و استنتاجات نگارندگان از دیدگاه Granz & Boland, 2004

در نخستین کاربرد این مدل، نتیجه آنالیزهای انجام شده در خصوص پارک های احداثی در طی دو دهه ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰ که در سمینار "پارک های پایدار" در دانشگاه برکلی ارائه می گردد (Granz & Boland, 1-2004: 24). مشخص می کند که پارک های نوع چهارم؛ یعنی "سیستم فضاهای باز و پارک آزاد" با ۴۳٪ سهم از لحاظ کمیت غالبترین شکل پارک احداثی بوده اند. همچنین پارک های نوع پنجم؛ یعنی "پارک های طبیعت" با ۲۴٪ سهم و پارک نوع اول؛ یعنی "تفرجگاه و گردشگاه"، با ۲۲٪ سهم در رده اهمیت بعدی قرار داشته اند؛ یعنی قریب ۹۰٪ پارک های احداثی در رده سه نوع پارک در نوع او ۴ و ۵ بوده اند و پارک های نوع او ۵ با ماهیت مناسب

در یک جمع بندی، مدل تحلیلی "جدیدگرانز ۱۷" با پنج فرم پارک شهری (شکل شماره ۲)، در کنار مدل های دیگر همچون مدل "تام ترنر ۱۸" با شش فرم پارک شهری (Turner, 1992: 8)، مدل "وانگ، لیو ۱۹" و دیگران با سه فرم پارک شهری، (wang & liu, 2004: 11) و مدل "شکویی" با دو فرم پارک شهری (شکویی، ۱۳۵۸: ۸۱-۸۲)، با توجه به اینکه در تحلیل خود علاوه بر کمیت فضای سبز با عناصر کیفی فضای سبز نیز ارتباط برقرار می نماید، الگوی مناسبتری برای تحلیل وضعیت فضاهای سبز شهری است که می تواند بیانگر وضعیت دقیقتر فضای سبز شهرها قرار گیرد.

17 A Fifth Model for Urban Parks
18 Tom Turner
19 wang & liu

گام دوم: ارزیابی و فرموله کردن اهداف و مقاصد اجتماعی با تشخیص و تعیین دقیق ابعاد احتیاجات، خواست و تقاضای تفرجی و تعیین ابعاد برنامه ریزی و عناصر مربوطه و هماهنگ نمودن اهداف و مقاصد با معیارهای اجتماعی مردم و تقاضای آن‌ها و نهایتاً ارزیابی و تعیین استراتژی و اهداف راهبردی برنامه ریزی با سه رویکرد کلی: "خدمت به مردم"، "نوسازی محیط‌های مجاور" و "حفاظت و حمایت از فضاهای باز و سبز".

گام سوم: بسط و توسعه گزینه‌ها با تجدیدنظر در اهداف و ارائه طرح‌ها و برنامه‌هایی که ضمن لحاظ مراحل سازماندهی مالی، اجرا و نگهداری، واقعیت تغییر و تحول در شهرها و تقاضاها و خواست مردم را در خود لحاظ نماید و از شرایط لحظه‌ای و مقطعی دوری جست و با توافق جمعی "شهروندان"، "مدیران شهری" و "برنامه ریزان" و انعکاس تغییر ارزش‌ها، احتیاجات و انتظارات، به طور مستمر کنترل و ارزشیابی و با سیاست‌ها و جریانهای جدید شهرسازی هماهنگ گردد.

گام چهارم: اجرا و بهره‌برداری طرح توأم با اعمال اصلاحات و تجدیدنظر که در این مرحله دو موضوع اساسی "حفظ و حمایت از فضاهای باز" و "برنامه ریزی برای توسعه" همزمان مورد توجه قرار می‌گیرد و در هر مورد به محض مشاهده هرگونه مشکلات اجتماعی، محیطی یا اقتصادی با تعدیل در اهداف، بهترین راه حل‌ها جستجو و با برقراری توازن مطلوب بین مقادیر برنامه و مقادیر سرمایه‌گذاری در اجرای راه حل‌ها، طرح‌ها به مرحله اجرایی می‌شوند. به

تفرجگاهی، سهم درخور توجهی در احداث پارک‌های جدید داشته‌اند. همچنین، مطالعات نشان داد که پارک‌های نوع دوم و سوم تنها ۱۱٪ از پارک‌های احداثی را شامل بوده‌اند.

"گرانز" در بررسی‌های خود عنوان می‌نماید: به لحاظ تاریخی هر تغییر در نسل و سبک پارک‌های شهری در آمریکا ۳۵ سال به طول انجامیده است و پس از ایجاد نسل "سیستم فضاهای باز و آزاد" بیش از ۳۰ سال طول کشید تا نسل پنجم پارک‌ها متولد گردند.

نهایتاً "گرانز" بر این امر تکیه داشته است که با نگاهی تحلیلی به پارک‌های شهری قبل از نسل پنجم، می‌توان دریافت که مشکلات اجتماعی در رابطه با طبیعت وجود داشته است که به تلفیق دو مطلب بوم‌شناختی و اجتماعی منجر و باعث ایجاد تغییراتی در ایده‌های طراحی شده و نوع جدید پارک‌ها، بر اساس فراهم کردن راه‌حلی برای مشکلات بومی و بیان رابطه انسان با طبیعت شکل گرفته است. او معتقد است که پارک‌ها می‌توانند در خلق شهرهای پایدار و بومی کمک کنند.

در مجموع، مدل "گرانز" با تصحیح فرایند مرسوم برنامه ریزی به مجموعه و کلیت سازماندهی، فرایندی را در گام‌های زیر رهنمون می‌گردد:

گام اول: بررسی و آنالیز منابع عرضه تفرجی با آمارپردازی تحلیلی و با تعیین دقیق ابعاد عرضه و بررسی اثرات و تأثیرپذیری سیر تحول منابع عرضه از جریانهای مختلف شهرسازی در مقاطع زمانی مشخص.

گونه ای که پارک های اجرا شده بتوانند با سوق یافتن به مدل هایی سازگار با طبیعت و فرهنگ، به هویت شهری کمک و متغیرهای اجتماعی، اقتصادی و اکولوژیکی را بهبود بخشند. بهره برداری در این گام

به مفهوم استمرار تأثیرات اکولوژیکی و اجتماعی پارک با اعمال اصلاحات و تجدیدنظر های لازم در هر مقطع زمانی با توجه به هدف های متغیر اجتماعی و اکولوژیکی در بهره برداری است.

شکل شماره ۳- فرایند برنامه ریزی فضای سبز شهری با هدف های متغیر اجتماعی و اکولوژیکی، مأخذ: مطالعات نگارندگان

از این رو، اندیشه بهره گیری از مدل گرانز در تحلیل گونه شناسی پارک ها و فضای سبز شهرهای کشور و نمونه تحقیقی شهرهای استان آذربایجان شرقی با توجه به گام های نخست در فرایند برنامه ریزی فضای سبز مطرح می گردد تا مشخص نماید آیا پارک ها و فضاهای سبز شهرهای کشور نیز با تغییرات در ایده های طراحی مواجه بوده اند یا خیر؛ تا اینکه بتوان با بررسی و آنالیز وضع موجود گام های بعدی برنامه ریزی را با موفقیت پیمود.

اتمام مهلت اجرایی طرح های توسعه شهری در ۱۳ شهر (۴۳٪ شهرهای نمونه) و انقضای ۸۴٪ مهلت زمان اجرای طرح ها در ۱۷ شهر دیگر، مساحت پارک های شهری که در زمان تهیه طرح های توسعه شهری با استناد به مفاد طرح های توسعه شهری ۳۲۹.۸ هکتار بوده است، در زمان انجام تحقیق به ۶۱۴.۵ هکتار افزایش یافته و از هدف برنامه ریزی شده به میزان ۲۲۹۱ هکتار، در افق طرح ها تنها ۲۶.۸٪ اهداف در زمینه ایجاد پارک های شهری محقق گردیده است.

از حیث وجود یا عدم پارک در شهرها در سال ۱۳۸۸، در ۳ شهر خراجو، ترکمنچای و کشکسرای پارکی وجود نداشته و در ۲۷ شهر نمونه (۹۰٪) مجموعاً ۲۷۷ پارک وجود داشته است که به ترتیب بر اساس (جدول شماره ۱)، بیشترین فراوانی در تعداد و درصد مساحت مربوط به پارک های محلی با توجه به

۳- بحث اصلی
بررسی اطلاعات تحقیق میدانی صورت گرفته نشان داد: از مجموع ۳۰ شهر نمونه مورد مطالعه که در سال ۱۳۸۸ از جمعیتی معادل ۳.۲ میلیون نفر برخوردار بوده اند. کلیه شهرها دارای طرح توسعه شهری اعم از جامع و هادی بوده اند که علی رغم

مساحت در رتبه دوم اهمیت و پارک‌های همسایگی از حیث درصد تعداد در رتبه دوم اهمیت قرار داشته اند.

تقسیم بندی استاندارد در ایران (موسسه استاندارد و تحقیقات صنعتی ایران، ۱۰) بوده است که با ۶.۵۹٪ از حیث تعداد و ۷.۴۳٪ از حیث مساحت در رتبه نخست اهمیت و پارک‌های ناحیه ای از حیث درصد

جدول شماره ۱- توزیع و پراکنش پارک‌های شهری در شهرهای آذربایجان شرقی

جمع	نوع پارک شهری				مشخصات
	شهری بزرگ	ناحیه ای	محلی	همسایگی	
-	۲۰-۵۰	۵-۲۰	۵-۰.۵	کمتر از ۰.۵	ویژگی پارک (مساحت به هکتار)
۲۷۷	۵	۱۷	۱۶۵	۹۰	تعداد پارک
۱۰۰	۸.۱	۱.۶	۶.۵۹	۵.۳۲	درصد تعداد پارک
۶۱۴۵۳۷۹	۱۵۵۶۶۴۱	۱۶۵۸۶۹۵	۲۶۸۴۱۵۶	۲۴۳۳۳۷	مساحت پارک‌ها (مترمربع)
۱۰۰	۳.۲۵	۰.۲۷	۷.۴۳	۰.۴	درصد مساحت پارک از کل پارک‌ها
۶۸.۲	۶۸.۰	۷۲.۰	۱۷.۱	۱۱.۰	سرانه نوع پارک (مترمربع)

مأخذ: مطالعات نگارندگان، ۱۳۸۸

تعداد و درصد مساحت مربوط به تفرجگاه‌های متوسط شهری بوده است. که با ۰.۵۰٪ از حیث تعداد و ۰.۵۸٪ از حیث مساحت در رتبه نخست اهمیت و تفرجگاه‌های کوچک شهری از حیث درصد مساحت در رتبه دوم اهمیت قرار داشته اند.

سرانه فضای پارک شهری در شهرهای نمونه ۲. ۶۸ مترمربع به ازای هر شهروند در سال ۱۳۸۸ بوده که بیشترین سهم از سرانه مربوط به پارک‌های محلی با ۱۷.۱ مترمربع سرانه بوده است. از مجموع چهار تفرجگاه موجود در سی شهر نمونه استان (جدول شماره ۲)، بیشترین فراوانی در

جدول شماره ۲- توزیع و پراکنش تفرجگاه‌های شهری در شهرهای آذربایجان شرقی

جمع	نوع تفرجگاه شهری				مشخصات
	مهم و ملی	بزرگ	متوسط	کوچک	
-	بیش از ۱۰۰۰	۵۰۰-۱۰۰۰	۱۰۰-۵۰۰	۵۰-۱۰۰	ویژگی تفرجگاه (مساحت به هکتار)
۴	۰	۰	۲	۲	تعداد تفرجگاه
۱۰۰	۰	۰	۵۰	۵۰	درصد تعداد تفرجگاه
۳۴۱۰۰۰۰	۰	۰	۲۰۰۰۰۰	۱۴۱۰۰۰۰	مساحت تفرجگاه‌ها (مترمربع)
۱۰۰	۰	۰	۷.۵۸	۳.۴۱	درصد مساحت تفرجگاه‌ها از کل
۴۸.۱	۰	۰	۸۷.۰	۶۱.۰	سرانه نوع تفرجگاه (مترمربع)

مأخذ: مطالعات نگارندگان، ۱۳۸۸

سرانه فضای تفرجگاه های شهری در شهرهای نمونه ۴۸.۱ مترمربع به ازای هر شهروند در سال ۱۳۸۸ بوده که بیشترین سهم از سرانه، مربوط به تفرجگاه متوسط شهری با ۸۷.۰ مترمربع سرانه بوده است. هر چهار تفرجگاه شهری در شهر تبریز قرار داشته اند.

جدول شماره ۳- توزیع پارک بر اساس مدل گرانز در جامعه آماری مورد مطالعه

درصد	تعداد پارک	مشخصات پارک
۰.۵	۱۴	۱- تفرجگاه و گردشگاه حاشیه شهر
۴.۲۱	۶۰	۲- پارک شهری منظم
۴.۱	۴	۳- پارک تفریحی
۲.۷۲	۲۰۳	۴- فضای باز و پارک آزاد
۰	۰	۵- پارک طبیعت
۱۰۰	۲۸۱	جمع

مأخذ: مطالعات نگارندگان با اخذ اطلاعات در قالب پرسشنامه از شهرداری های استان، ۱۳۸۸

به تعداد ۲۰۳ مورد و کمترین فراوانی مربوط به پارک نوع سوم، پارک تفریحی با تعداد چهار مورد بوده است. از حیث سال احداث پارک ها نتایج تحقیق (جدول شماره ۴) نشان داد: اولین پارک های احداثی در استان در دهه ۱۳۱۰-۱۳۰۰ احداث شده اند.

با انطباق ویژگی های پارک ها و تفرجگاه های شهری ایجاد شده در طی هشت دهه گذشته در شهرهای استان با ویژگی نوع پارک مدل گرانز، نتایج تحقیق نشان داد که از مجموع ۲۸۱ پارک و تفرجگاه شهری احداثی در شهرهای مورد بررسی (جدول شماره ۳) بیشترین فراوانی مربوط به پارک نوع چهارم

جدول شماره ۴- توزیع پارک بر اساس مدل گرانز و سال احداث در جامعه آماری مورد مطالعه

مشخصات پارک (نوع / تعداد / سال احداث)	سال احداث							
	۱۳۰۰-۱۳۰۹	۱۳۱۰-۱۳۱۹	۱۳۲۰-۱۳۲۹	۱۳۳۰-۱۳۳۹	۱۳۴۰-۱۳۴۹	۱۳۵۰-۱۳۵۹	۱۳۶۰-۱۳۶۹	۱۳۷۰-۱۳۷۹
۱- تفرجگاه و گردشگاه حاشیه شهر	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۲- پارک شهری منظم	۱	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۰
۳- پارک تفریحی	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۴- فضای باز و پارک آزاد	۰	۰	۵	۱	۰	۱	۰	۰
۵- پارک طبیعت	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
جمع تعداد پارک	۲	۰	۵	۱	۰	۱	۰	۰
درصد بر اساس سال احداث	۷.۰	۰	۱۷.۹	۳.۶	۰	۳.۶	۰	۰

مأخذ: مطالعات نگارندگان، ۱۳۸۸

لذا مشخص می‌گردد: اندیشه‌های پیش‌شهرسازان در زمینه ایجاد پارک‌ها در شهرهای استان، اثر خاصی برجای نگذاشته و احداث پارک‌ها در استان با تأخیر ۸۰ ساله نسبت به جریانهای جهانی و با نشأت گرفتن از افکار شهرسازان جدید و خصوصاً بخش ناچیزی از نظریات و اندیشه‌های شهرسازان

ترقی‌گرا و منشور آتن بوده است. لذا نخستین پارک‌های شهری احداثی در استان از نوع پارک‌های شهری نوع اول و دوم بوده‌اند و نیز بیشترین فراوانی احداث پارک‌های شهری، مربوط به دهه ۷۰ با ۱۳۰ مورد پارک (۴۶٪) بوده است.

جدول شماره ۵- توزیع پارک‌ها وضع موجود به تفکیک رده‌های شهری در جامعه آماری

جمع پارک‌ها		نوع پارک										رده شهری
		پارک طبیعی		فضای باز و آزاد		پارک تفریحی		پارک منظم		تفرجگاه و ...		
تعداد	%	تعداد	%	تعداد	%	تعداد	%	تعداد	%	تعداد	%	
۱۰	۱۰۰	۰	۰	۷	۷۰	۰	۰	۱	۱۰	۲	۲۰	جمعیت تا ۵۰۰۰ نفر
۹	۱۰۰	۰	۰	۴	۴۵	۰	۰	۳	۳۳	۲	۲۲	جمعیت ۵۰۰۰ تا ۱۰۰۰۰ نفر
۲۲	۱۰۰	۰	۰	۱۳	۵۹	۰	۰	۸	۳۶	۱	۵	جمعیت ۱۰۰۰۰ تا ۲۵۰۰۰ نفر
۲۳	۱۰۰	۰	۰	۱۴	۶۱	۴	۱	۶	۲۶	۲	۹	جمعیت ۲۵۰۰۰ تا ۵۰۰۰۰ نفر
۲۱	۱۰۰	۰	۰	۱۱	۵۲	۰	۰	۸	۳۸	۲	۱۰	جمعیت ۵۰۰۰۰ تا ۱۰۰۰۰۰ نفر
۱۸	۱۰۰	۰	۰	۱۰	۶۶	۰	۰	۸	۴۴	۰	۰	جمعیت ۱۰۰۰۰۰ تا ۲۵۰۰۰۰ نفر
۱۷۸	۱۰۰	۰	۰	۱۴۴	۸۱	۲	۳	۲۶	۱۴	۳	۵	جمعیت بیش از یک میلیون نفر
۲۸۱	۱۰۰	۰	۰	۲۰۳	۷۲	۱	۴	۶۰	۲۱	۵	۱۴	جمع / میانگین

مأخذ: مطالعات نگارندگان، ۱۳۸۸

نتایج تحقیق همچنین نشان دهنده این امر است که در احداث پارک‌ها و تفرجگاه‌های شهری در استان، نظریات و اندیشه‌های شهرسازان فرهنگ‌گرا نیز

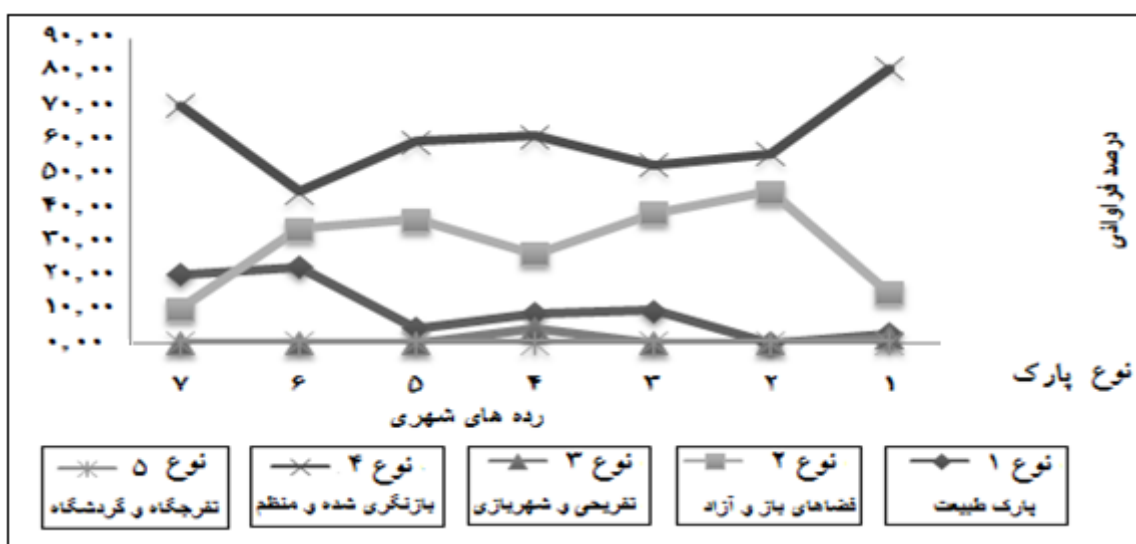
اثرگذار نبوده، قرارگیری بخش عمده‌ای از پارک‌ها در طیف سیستم فضاهای باز و پارک آزاد ناشی از عدم تناسب ابعاد، اندازه، طرح و نقش آنها با پارک

شهری اکثریت پارک ها با ۷۲٪ سهم در رده پارک نوع ۴، فضای باز و پارک آزاد قرار داشته اند.

نتایج تحقیق با تعمق در چگونگی توزیع تعداد پارک ها در وضع موجود به تفکیک رده های شهری در جامعه آماری (جدول شماره ۵)، حاکی از وجود تنوع در دیدگاه ها و نگرش شهرداری ها و مشاوران شهرسازی شهرداری ها در چگونگی توجه به امر فضای سبز شهری و لزوم ایجاد پارک های شهری است.

های منظم شهری و عدم تناسب موقعیت مکانی پارک های مذکور با نقش متناظر با اندازه آنها است.

همچنین، نتایج تحقیق درخصوص انطباق نوع پارک ها با مدل گرانز (جدول شماره ۵) نشان داد که در شهرهای مورد مطالعه که در هفت رده شهری قرار داشته اند، در هیچ یک از رده های شهری، پارک نوع ۵ وجود نداشته و تنها در دو رده، شهرهای با جمعیت ۲۵ تا ۵۰ هزار نفر و بیش از یک میلیون نفر، پارک نوع ۳ وجود داشته است و در همه رده های

شکل شماره ۴- فراوانی پارک در رده های شهری شهرهای آذربایجان شرقی، مأخذ: مطالعات نگارندگان، ۱۳۸۸

توجه به مدل گرانز و با استفاده از آزمون X^2 نشان دهنده این امر است که: با ۹۹ درصد اطمینان و درجه آزادی (df=4) بین فراوانی های مشاهده شده و مورد انتظار تفاوت وجود دارد و تفاوت معنی دار بین فراوانی متغیرها تأیید می گردد.

شکل شماره ۴) نشان دهنده فراوانی تعداد پارک ها در رده های هفتگانه شهری و تفاوت ها در این خصوص است. از سوی دیگر، مقایسه انواع پارک های احداثی در استان با فراوانی های پارک های احداثی در جامعه مورد مقایسه (جدول شماره ۶) با

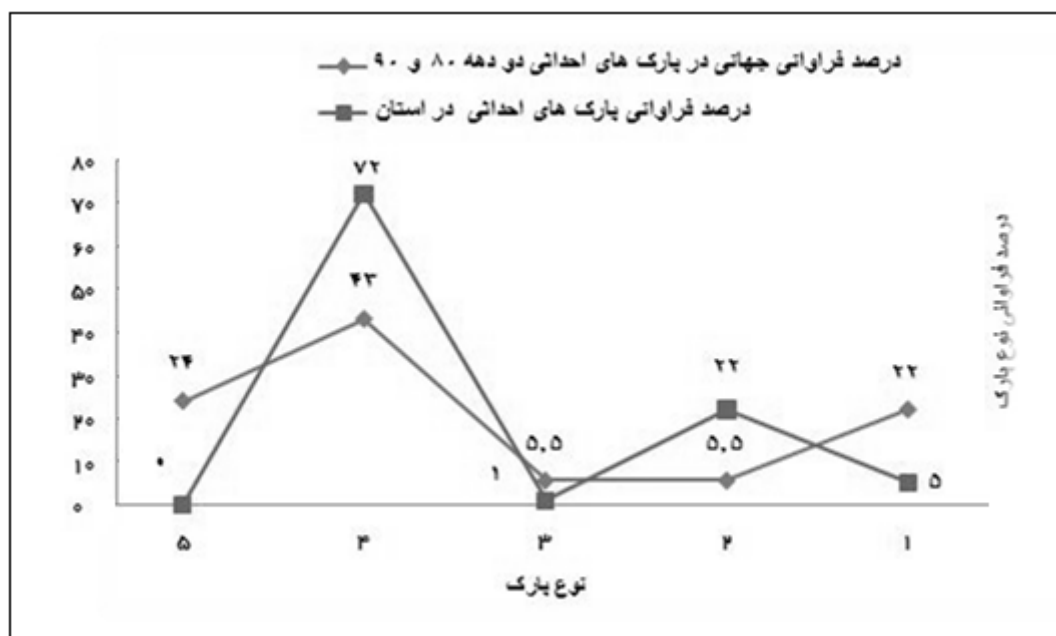
جدول شماره ۶- آزمون تحلیل پیوستگی X^2 تعیین تفاوت معنی داری

$(O-E)^2/E$	$(O-E)^2$	O-E	E درصد فراوانی در پارک های احداثی جهان	O درصد فراوانی پارک های احداثی در استان	X نوع پارک
۸۰.۱۳	۲۸۹	-۱۷	۲۲	۵	تفرجگاه و گردشگاه حاشیه شهر
۱۴.۱۳	۲۷۲	۵.۱۶	۵.۵	۲۲	پارک های شهری منظم
۶۴.۳	۲۰	-۵.۴	۵.۵	۱	پارک های تفریحی
۵۶.۱۹	۸۴۱	۲۹	۴۳	۷۲	فضاهای باز و پارک های آزاد
۰۰.۲۴	۵۷۶	-۲۴	۲۴	۰	پارک های طبیعت
.۱۱۳ $X^2=۵۹$	-	۵.۴	۱۰۰	۱۰۰	جمع

مأخذ: مطالعات نگارندگان، ۱۳۸۸

و در سطح احتمال ۹۵ درصد برابر ۳.۳۵۷ است. که بسیار کوچکتر از X^2 محاسبه شده در جدول شماره (۶) است. لذا تفاوت معنی دار وجود داشته (شکل شماره ۵)، این توزیع نرمال نیست.

لذا فراوانی انواع پارک ها در استان با فراوانی های مدل مورد مقایسه در تشابه نبوده، تفاوت های با معنی آماری بین آنها وجود دارد. X^2 جدول استاندارد در سطح احتمال ۹۹ درصد با درجه آزادی ۴ برابر ۰.۲۹۷

شکل شماره ۵- نمودار تعیین معنی داری فراوانی پارک های شهری در استان و جامعه جهانی، مأخذ: مطالعات نگارندگان، ۱۳۸۸

۴- نتیجه گیری

با توجه به چارچوب نظری و ادبیات تحقیق ملاحظه می گردد: تفاوت های اساسی در روش های برنامه ریزی فضای سبز شهری استان، به عنوان نمونه ای از مجموعه شهرهای ایران با شهرهای جهان وجود داشته، هیچ نوع مشابهتی بین اندیشه های تئوریک و اقدامات اجرایی در مقوله فضای سبز در شهرداری های ایران و جهان ملاحظه نمی گردد.

در برنامه ریزی فضای سبز شهرهای استان خلأ اندیشه های تئوریک اعم از سنتی و مدرن مشهود بوده، در نگرش شهرها و مشاوران تهیه کننده طرح های توسعه شهری به انواع فضای سبز شهری تفاوت های زیادی وجود دارد که این امر با اندازه جمعیتی و طبقه شهری در ارتباط بوده است.

لذا در طراحی و احداث پارک های و فضاهای سبز شهری استان، نه به صورت مشخص دیدگاه ها و اصول باغ سازی سنتی در توجه به شرایط اقلیمی، فرهنگی و اقتصادی مد نظر بوده است، نه دیدگاه های نظری پیش شهرسازان در توجه به آلودگی های محیط شهری مورد تاکید بوده است و نه دیدگاه نظری شهرسازان جدید، تا برنامه ریزی آماج اجتماعی، رفاهی، زیباشناسانه و... مدنظر قرار گیرد.

در چنین شرایطی برنامه ریزی فضای سبز در کشور به علت مدون نبودن مبانی علمی و جایگاه قانونی آن، از حد تعیین سرانه و کاربری سبز در طرح های شهری فراتر نرفته است و تجربه دهه های گذشته، حاکی از ناکارآمد بودن این شیوه در برخورد با تفاوت های اقلیمی، اقتصادی و فرهنگی شهرهای مورد عمل بوده است" (قربانی، ۱۳۷۶: ۱۴۱).

بررسی ها همچنین نشان داد که در احداث پارک ها در شهرهای نمونه، احداث پارک ها بدون توجه به دیدگاه های تئوریک و بهره گیری از مشخصات دقیق پارک ها در نوع های مرسوم و مشخص نمودن جامعه استفاده کننده از آن ها صورت گرفته است. لذا پارک ها عمدتاً تنها از بخشی از ویژگی های پارک های الگو برخوردار بوده و نتوانسته اند به خلق شهرهای پایدار و بومی کمک کنند و اینکه در کنار مشکلات اجتماعی همواره در پیوند با طبیعت نیز مشکلاتی جدی وجود داشته است.

در این زمینه، علی رغم قرار گیری تعداد کثیری از پارک های احداثی به لحاظ فرم و شکل در رده پارک های آزاد، کمتر از تفکرات و اندیشه های شهرسازان فرهنگ گرا در این پارک ها می توان سراغ گرفت، چراکه بیشتر از این که هدف ایجاد فضاهای شهری، خوانایی شهر و بهره گیری از نشانه های طبیعی باشد، هدف بهره گیری و استفاده از محدود فضاهای در اختیار شهرداری بوده که به احداث پارک های کودک و مسافر در رمپ و لوپ پل ها و اراضی حاشیه کنار گذرها منجر گردیده است.

از سوی دیگر، ناچیز بودن اثرات طرح های توسعه شهری در ایجاد فضاهای سبز شهری و تحقق تنها ۲۶٪ اهداف طرح های توسعه شهری در زمینه احداث فضاهای سبز شهری را به اعتباری می توان از بی توجهی مشاوران تهیه کننده طرح ها به مکان یابی فضاهای مناسب در طرح ها با توجه به مبانی تئوریک و اندیشه های نظری در مرحله برنامه ریزی و طراحی و عدم امکان حل مشکلات مربوط به تملک اراضی از سوی شهرداری ها به جهت کمبود اعتبارات و منابع مالی به عنوان مشکلات اصلی و تخلفات توأمان

همچنین، وجود تفاوت معنی دار بین فراوانی های مشاهده شده در پارک های احداثی در استان، با پارک های احداثی در دو دهه اخیر در جهان نشان می دهد: توزیع نرمال در فراوانی انواع پارک های استان نیز وجود ندارد و احداث پارک ها از سیاست مشخصی پیروی نمی نماید.

۵- پیشنهادها

باتوجه به نتایج تحقیق، لزوم توسعه سیاست گذاری ملی و محلی درخصوص توسعه فضاهای سبز شهری، ضروری است. از این رو، باید باتوجه به اندیشه های نوین تثوریک، زمینه آشنایی و شناخت مسؤولان محلی از نتایج آخرین تحقیقات و پژوهش های علمی فراهم آمده، با ایجاد تحول در دیدگاه های متولیان بخش، اقدامات توأم با آزمون و خطا متوقف و حرکت ها به سوی ایجاد شهرهایی با ابعاد سبز بیشتر، که توان اسکان پایدار جمعیت روز افزون شهری را داشته باشند، فراهم گردد.

شهرهای کشور و استان به لحاظ شرایط کنونی و دورنمایی که برای افق آینده آن ها متصور است، به جهت رخ نمایی عدم تعادل در توسعه فضایی- کالبدی مصنوع و انسان ساخت با افزایش مخاطرات اکولوژیک و زیست- محیطی (آلودگی هوا) مواجه بوده و خواهند بود و از سوی دیگر، بنابر تجارب علمی و نتایج برنامه های عملیاتی در شهرهای مختلف جهان، توسعه فضاهای سبز شهری از مؤثرترین شیوه هایی است که با دفع مخاطرات اکولوژیک زمینه های تلفیق سازه های انسانی و طبیعی را در

شهرداری و شهروندان در تغییر کاربری اراضی و تصرف و ساخت و ساز غیر مجاز به عنوان مشکلات فرعی در مرحله اجرا دانست.

مشکلی که موجب گردیده است در شرایط زمانی حاضر، علی رغم وجود استانداردهای مصوب و مورد عمل ملی در خصوص فضای سبز شهری ۱۰٪ شهرهای استان و شهروندان آن ها از دسترسی به هرگونه فضاهای سبز عمومی در شهرهای خود محروم گردند، در سی شهر مورد مطالعه تنها پنج پارک بزرگ شهری و چهار تفرجگاه کوچک و متوسط وجود داشته باشد و ۱۰۰٪ شهرهای مورد مطالعه از داشتن تفرجگاه شهری بزرگ و مهم ملی بی بهره باشند.

همچنین در انطباق وضعیت موجود فضای سبز شهرهای استان با مدل گرانز ملاحظه می گردد: کلیه شهرهای مورد مطالعه از نوع پنجم پارک ها محروم بوده، تنها چهار مورد پارک از پارک های تفریحی شهری نوع سوم در شهرهای مورد مطالعه وجود داشته اند و چهارده مورد پارک در رده پارک های نوع اول در شهرهای استان وجود داشته و بسیاری از شهرها از داشتن پارک های نوع اول محروم بوده اند.

از سوی دیگر، تأخیر زمانی جدی در بهره گیری از تجارب جهانی است. تأخیر چهار ساله در به کارگیری تجربه ایجاد پارک های نوع دوم، تأخیر هفتاد ساله در به کارگیری تجربه ایجاد پارک های نوع سوم و تأخیر هشتاد ساله در به کارگیری تجربه ایجاد پارک های نوع اول، این پرسش را به ذهن متبادر می سازد که بومی کردن تجربه پارک های نوع پنجم محتاج چه فاصله زمانی خواهد بود؟ و آیا فشردگی فضاهای شهری با از دست دادن زمان، امکان ایجاد این نوع پارک ها را در شهرهای کشور خواهد داشت؟

ضرورت تام و اجتناب ناپذیر مدیریت شهری کشور در دهه ۹۰ خواهد بود.

تدوین برنامه «جامع برای فضای سبز شهر و پیراشهر» علی رغم نیاز به صرف هزینه و زمان با امکان پیش بینی آینده محتمل برای کاربری فضای سبز شهری با تحلیل دقیق وضع موجود و توجه دقیقتر به امکانات و محدودیت ها، که چشم انداز مشخص تری را پیش رو قرار خواهد داد.

چشم اندازی محتمل تر و دست یافتنی تر از اهداف یاد شده در طرح های توسعه شهری، چراکه در برنامه ریزی با آماج و اهداف واقعگرا به جای برنامه ریزی مبتنی بر استانداردهای مرسوم ذهنی، موفقیت برنامه ریزی با انطباق اهداف با احتیاجات و تقاضاهای مردم، با همراهی، اقبال و حمایت عمومی تضمین گردیده، با هیچ تردید و مقاومت اجتماعی در جریان اجرا مواجه نخواهد بود.

بازگرداندن نیازهای محیطی، اجتماعی و تفریحی متبادر می سازد.

لذا بر مبنای این فرایند، تحقق چشم اندازهای سبزگسترده در شهرهای کشور و استان برای مطلوبیت بخشی و ارتقای کیفیت زندگی شهری، ضرورتی اجتناب ناپذیر شناخته می شود و تهیه و تدوین "برنامه و طرحی جامع برای فضای سبز شهر و پیراشهر" شهرهای کشور و استان، با سه گام مشخص در برنامه ریزی راهبردی، ساختاری و اجرایی ضروری بوده، باید ساز و کارهای روشن و فرایند مشخصی برای ایجاد، ساماندهی و بازپیرایی فضاهای سبز باز و پیرامونی تدبیر گردد تا با توجه ویژه به ماهیت و ابعاد مشکلات شهرها و شهرداری ها و شناخت دقیقتر وضعیت فضای سبز شهری با رویکرد به اندیشه های تئوریک متأخر و نگرشی اکولوژیک، به "تحقق شبکه هایی منسجم و درهم تنیده از فضاهای باز و سبز شهری" منجر گردد. برنامه و طرح جامعی که

Resources

▪ Ostrowski, Waclaw, (2008), Contemporary Town Planning-From the Origins to the Athens Charter, translate Etezadi, Ladan, Nashre Daneshgah, 4ed, Tehran .

▪ Papoli Yazdi, Mohamad Hoseyn, Rajabi Sanajerdi, Hoseyn, (2003), Urban and Around Theory, Samt, First Edition, Tehran .

▪ Pakzad, Jahanshah, (2007), the theory in urban planning, Vol. 1, Shahrhaye Jadid, Tehran.

▪ Pour Mohammadi, M. R. , Gorbani, Rasoul, (2003), Methods of the Urban Gardens Preservation, Sofeh Journal, No 38, Tehran.

▪ Turner, Tom, (1996), City as Landscape, Translate Norian, Farshad, Tehran City Pardazesh & Barnamehrizi Shahri Co, First Ed., Tehran .

▪ Chakoui, Hossayn, (1979), Environnement Urban, Tabriz University, No 19, Series No 6, Tabriz.

▪ Gorbani, Rasol, (1997), Need to Create Urban Green Space Strategy, Journal of the Faculty of Humanities & Social Sciences, University of Tabriz, Vol. 165, Tabriz.

▪ Le Corbusier, (1933), International congress for Modern Architecture, Athens, Greece, 4th, Translate Falamaki, Mansour, Faza Publication, 2 Edition, Tehran.

- Matloch, John. L., (2001), Introduction to Landscape design, Translate Tehran Parks & Green Space Organization, 1 Edition, and Tehran.
- Madjnoonian, Henrico, (1995), Parks, Green Space & outdoor Recreation, Tehran Parks & Green Space Organization, 1 Edition, Tehran.
- Iran Statistics Center, (2007), city population report, Tehran .
- Moughtin, Cliff, (2008), urban design: green dimensions, 2nd, Translate Mehrbani, Kaveh, Tehran City Pardazesh & Barnamehrizi Shahri Co, First Ed., Tehran .
- Institute of Standards and Industrial Research of Iran, (2002), Services-Green Spaces, Code of Practice, ISIRI Number 6823, 1st. Revision, Tehran .
- Galen Granz, (1982) The Politics of Park Design: A History of Urban Parks in America (Cambridge, Mass: MIT Press, pp. 61-99, Terence Young, Building San Francisco's Parks, 1850-1930(Baltimore, London, 2004), PP. 4-6 .
- Galen Granz and Michael Boland, (2004) "Defining the Sustainable Park: A Fifth Model for Urban Parks," Landscape Journal, 23 (2): pp. 102-120 .
- Galen Granz and Michael Boland, (2003), "Defining the Ecological Park, Research & Debate, Places I5-3, pp. 44-47 .
- Li, F, wang. R, Paulsen. J, liu. X (2004), Comprehensive concept planning of urban greening based on ecological principles: a case study in Beijing, china.
- Galen Granz, (1978)"Changing Roles of Urban Parks: From Pleasure Garden to Open Landscape", Landscape, 22:3 (summer, 1978) pp. 9-18 .
- Riggers, R, et al. (1999), Urban task force, Towards an Urban Renaissance, London.
- Turner, T. (1991), Towards a Green Strategy for London, London planning Advisory Committee .
- Turner, T. (1992) Open space planning in London, Town planning Review .
- Turner, T. and Holden. (1995) Landscape Design, June, No 167, 20-36.
- <http://www.manzar.ws/360.aspx>

An Analysis on urban park Typology in the Cities of East Azerbaijan Province, With Using the "Galen Cranz" Model

R. Ghorbani*

Associate professor in Geography and urban planning, university of Tabriz, Iran

M. R. Pourmohammadi

Professor in Geography and urban planning, university of Tabriz, Iran

M. Beheshti rouy

Ph. D.Student in Geography and urban planning, university of Tabriz, Iran

Extended abstract

1- Introduction

Urban parks are spaces that designed and constructed within urban boundaries and provide health public outdoor recreation for urban residence. These spaces have continued the relation between residences and nature in built area as one of main elements of urban structure. In reality these spaces are important sector of framework and morphology of current cities and they must make pleasant environment and provide other ecological needs and important sector of urban green spaces.

With regards to importance of urban parks and green spaces in improvement of urban life, we an academic research is needed for increasing its function in the present urban environment condition.

2- Theoretical Bases

Study and analysis of literature review of urban park areas show that the all forms of parks are constructed and used with regard to important human needs such as refreshment, fun, growth ,efflorescence, satisfying aesthetic need, mental needs paying less attention to quality, distance, function and theirs accessibility.

During 150 past years, parks has replaced the urban gardens as effective approach with wide ecological affects. Parks were classified according to their size, facilities, situation, valence, accessibility and etc.

The researches in history of urban planning show that the urban planning paradigm has had effective function in historical change of parks and green space planning in different countries of world. All kind of parks have constructed from special ideas.

Also ,These researche shows that the first attempts for urban parks construction formed in thoughts of earlier town planner such as San Simon, Robert Owen, F.M.S. Forieh, Atin

Kabeh who considered the urban parks as having great importance function in their ideal city.

Since 1910 there have be three new opinions effecting the planning and design of parks and green spaces efforts.

Modernism Urban planners, affected by ATTENS charter, predicted suitable place for leisure activity within and around cities adapting international urbanism approaches. Also they have paid attention to balance between built area and open space in cities.

Cultural urban planners, attended to foot path, mix uses, Multi-functional urban spaces and planning spatial parks for any cities with emphasizes on natural symbols.

Finally the natural urban planners, paying attention to naure have attempted to creat organic human settlement in balance with nature. They also proposed the idea of "city as park".

"Granz" Suggest a model for analyzing the urban parks planning theories in the past 150 years. (the middle of the nineteen century to end of twentieth century) .His researches findings show that the theories and views about urban parks have changed during 30-35 years and replaced with new paradigm ideas changing from confronting with nature and cultural considerations to confirming with nature and cultural needs.

the first use of this model in evaluation of parks constructen in 2 decades of 1980 and 1990 shows that (Table 1): type 4 parks with 43 percent is basic form of park constructed and the parks of type 5 with 24 percent and the parks of type 1 with 22 percent are in the next place. Namely 90 percent of parks like in 3 types (type1, 4, 5) and parks type 1& 5 have a good lot with recreation nature.

Table 1- Evaluation of parks type constructen in decades of 1980 to 1990

parks name		percent
parks type	1-The Pleasure Ground	22.0
	2- The Reform Park	11.0
	3- The Recreation Facility	
	4-The Open Space System	43.0
	5- The Ecological Park	24.0

In world cities (Sources: Galen Granz and Michael Boland,(2004) "Defining the Sustainable Park: A Fifth Model for Urban Parks," Landscape Journal, Fall, 20 pp)

3- Discussion

In this paper, historical development process of urban parks in East Azerbaijan cities during last one hundred years using "Granz" model to determine whether parks in the country have faced changes according to changes in ideas.

In this paper, the cities of Eastern Azerbaijan province that have approved urban development plan with a population of 2.3 million people in the year 1388 were studied. Only three cities do not have any park and 277 parks located in 27 cities are analyzed based on characteristics, size per capita, years of construction, and many kinds of facilities.

The findings of research show that the beginning of parks construction process in this province has been delayed about 80 years in comparison with developed countries. The 85 percent of whole parks constructed of type 20 years and 72.2 percent of parks are in rank "The Open Space System" 21.4 percent of parks are of type "Reform Park" and only 14 parks (5 percent of parks) are of type "Pleasure Ground". Also, a small part of parks are in the rank of "The Recreation Facility" and no of "Ecological Park" is construction (Table 2).

Table 2- Evaluation of parks type generate into decade from 1930 to 2010

	parks name	percent
parks type	1-The Pleasure Ground	5.0
	2- The Reform Park	21.4
	3- The Recreation Facility	1.4
	4-The Open Space System	72.2
	5- The Ecological Park	0.0

In East Azerbaijan cities (Sources: Data provided by m.Beheshti, 2010)

4- Conclusion

The study and analysis of finding of this research have some main results: First, there are so many differences between cities requirement and city planning designers' ideas about types of green spaces in cities due to size and classification of city population. Meanwhile there are no similarities between urban parks in Iran and developed countries. Second, there are no comprehensive program in green space planning in this province and urban plans in creating green spaces in cities pay more attention to green spaces at the 1st and 5th types of Granz model and less achievements are made in this regards (with receiving 26.8% of plans goals).

5- Suggestions

The developing of green spaces in Eastern Azerbaijan province cities researches need to be done in order to familiar the local authorities and consultant with new theories in park design by establishing and developing the local and national policy the goals of developing green spaces can be achieved.

It is necessary to reconsider the goale in creation of urban parks based on analytical analysis modern ecogical the ories bias order to over com the shortcomings and achiving green cities more attempts shoud be don to construct move parks compatible with nature and culture.

Keywords: urban green space, Eastern Azerbaijan cities, the Granz analysis model